

VAIKO INTERESŲ ĮGYVENDINIMAS SANTUOKOS NUTRAUKIMO PROCESO METU

Dr. Brigita Kairienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas evk@mruni.eu

Lijana Jekaitytė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas evk@mruni.eu

*Pateikta 2010 m. sausio 28 d.
Parengta spausdinti 2010 m. kovo 19 d.*

Santrauka

Europoje vykstantys spartūs esminiai socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos pokyčiai lemia Lietuvoje šeimos transformaciją, kurios vienas bruožų – santuokos nutraukimas. Šeimos ar atskirų šeimoms narių interesų įgyvendinimas gali nesutapti arba prieštarauti vaiko interesų įgyvendinimui – tėvai, įgyvendindami savo teisę nutraukti santuoką, pažeidžia vaiko teisę būti užaugintam abiejų tėvų, o tai dažniausiai prieštarauja vaiko interesui augti geriausiai jo augimo ir tobulėjimo sąlygas atitinkančioje aplinkoje – savo tėvų šeimoje. Teismas, nutraukdamas santuoką, turi išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir jų išlaikymo klausimus atsižvelgdamas į vaikų interesus. Tyrimu siekiama nustatyti, kaip įgyvendinami vaiko interesai santuokos nutraukimo proceso metu – į kokius kriterijus atsižvelgia vaiko teisių apsaugos institucija, atstovaudama vaiko interesus teisme ir teikdama išvadą teismui dėl vaiko gyvenamosios vietos, išlaikymo vaikui nustatymo ir teismas, priimdamas atitinkamus sprendimus.

Pagrindinės sąvokos – vaiko interesai, vaiko poreikiai, vaiko teisės, tėvų teisės ir pareigos, vaiko gyvenamosios vietos nustatymas, vaiko išlaikymo nustatymas.

Įžanga

Nuo dvidešimto amžiaus septintojo dešimtmečio vidurio Europoje vykstantys spartūs esminiai socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinkos pokyčiai Lietuvoje lemia šeimos transformaciją, kurios svarbiausi bruožai – gimstamumo, santuokų sumažėjimas, tuokiasi vyresnio amžiaus žmonės, didėja santuokų nestabilumas, plinta kohabitacija, daugėja ne santuokoje gimusių vaikų (Stankūnienė, Jasilionienė, Jančaitytė, 2005). Kinta šeimos kaip vyro ir moteris sąjungos samprata, tėvo ir motinos tėvystės modelis modifikuojamas, vis dažniau ignoruojami vaikų poreikiai būti užaugintiems abiejų tėvų (Meilius, Jonaitis, 2007).

Šeima yra pagrindinis vaiko socializacijos institutas, kur ne tik patenkinami vaiko poreikiai, suteikiamas fizinis, emocinis saugumas, sudaromos sąlygos jam vystytis, tobulėti, jo saviraiškai. Šeima yra atsakinga už vaiko teisių įgyvendinimą ir interesų užtikrinimą. Tačiau tam tikrais atvejais – šeimos iširimo atvejais – šeimos ar atskirų šeimoms narių interesų įgyvendinimas gali nesutapti su vaiko interesų įgyvendinimu arba tam prieštarauti. Tėvai, įgyvendindami teisę nutraukti santuoką, pažeidžia vaiko teisę nebūti išskirtam su abiem tėvais, o kartais – ir teisę išsaugoti šeimos ryšius. Be to, santuokos nutraukimas, kaip šeimos iširimo sąlyga, dažniausiai prieštarauja vaiko interesui augti geriausiai jo augimo ir vystymo sąlygas atitinkančioje aplinkoje – savo tėvų šeimoje. Ir nors įstatymai numato, kad santuokos nutraukimo metu turi būti išspręsti vaiko gyvenamosios vietos ir jo išlaikymo klausimai, tačiau

tai veikiau valstybės pastangos užtikrinti minimalius vaiko egzistavimo poreikius – būsto ir lėšų pragyvenimui –, bet neužtikrina ryšio tarp vaiko ir tėvo (motinos) išsaugojimo.

Imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos arba įstatymų leidimo organai, svarbiausia yra vaiko interesai (Žin. 1995, Nr. 60-1501). Teismas, nagrinėdamas santuokos nutraukimo bylas, neturėtų prasilenkti su pagrįstumo, teisėtumo ir vienovės principais, tačiau dažniausiai vaiko interesų turinys suvokiamas siaurai, neįsigilinama į konkrečią situaciją, neretai teismas net nenurodo konkretaus vaiko interesų turinio (Januškienė, Šimonis, 2001).

Intereso sampratos ir turinio problemos nagrinėjo E. Krivka (2007), vaiko interesų problemas sprendžiant šeimos narių turtinius santykius – P. S. Vitkevičius (2006), vaiko interesų įgyvendinimo teisinės problemas – G. Sagatys (2006), J. Januškienė, M. Šimonis (2001). Mokslininkai pripažįsta, kad vaiko interesų turinys sunkiai apibrėžiamas ir kiekvienu atveju nustatyti bei įvertinti geriausias vaiko interesus yra sudėtinga, todėl tyrimai, analizuojantys vaiko interesų įgyvendinimo aspektus, leidžia išsamiau pažinti nagrinėjamą reiškinį.

Tyrimo problema. Atskleisti, kaip vaiko teisių apsaugos institucija ir teismas įgyvendina vaiko interesus santuokos nutraukimo proceso metu.

Tyrimo objektas: vaiko interesų įgyvendinimas santuokos nutraukimo proceso metu.

Tyrimo tikslas: nustatyti kaip įgyvendinami vaiko interesai santuokos nutraukimo proceso metu.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir teisės aktų analizė, turinio (*content*) analizė.

Tyrimė analizuojamos 2008 m. Lietuvos N miesto rajono apylinkės teisme išnagrinėtos dvidešimt penkios santuokos nutraukimo bylos. Bylų atrankos kriterijai – bylos, kuriose nagrinėjami nepilnamečių vaikų turinčių šeimų santuokos nutraukimo klausimai. Vaiko interesų įgyvendinimo santuokos nutraukimo bylose analizė grindžiama vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (analizuojami kriterijai, į kuriuos vaiko teisių apsaugos institucijos atstovai atsižvelgia teikdami išvadą teismui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo) ir vaiko išlaikymo klausimų (analizuojami kriterijai, į kuriuos vaiko teisių apsaugos institucijos darbuotojai atsižvelgia teikdami išvadą teismui dėl išlaikymo vaikui skyrimo) nagrinėjimu. Taip pat vaiko interesų požiūriu nagrinėjami teismo sprendimai, remiantis vaiko teisių apsaugos tarnybų išvadomis.

Tyrimo duomenys apdoroti taikant teksto turinio (*content*) analizės metodą. Turinio (*content*) analizė – kūrybiškas interpretavimo procesas, įgyvendinamas taikant nuoseklius žingsnius. Analizuojant tekstą buvo taikyti šie žingsniai: daugkartinis teksto skaitymas, manifestinių kategorijų skyrimas remiantis pagrindinėmis sąvokomis, kategorijų turinio skaidymas į subkategorijas, kategorijų bei subkategorijų interpretavimas ir pagrindimas teksto teiginiais (Žydžiūnaitė, Jonušaitė, 2004). Atliekant kokybinį tyrimą galima plačiau atskleisti nagrinėjamą temą ir reiškinį ne matuoti, kaip kiekybiniuose tyrimuose, bet suprasti (Civinskas ir kt., 2006). Vaikų interesų įgyvendinimas santuokos nutraukimo procese tiesiogiai susijęs su tėvų interesais. Pasirinktas tyrimo tipas sudaro galimybę analizuoti, kaip įgyvendinami vaiko interesai atsižvelgiant į vaiko, tėvų bei valstybės institucijų sąveiką civilinio proceso metu.

Tyrimo imties sudarymo būdas – netikimybinis, todėl imtis neatstovauja visai generalinei aibei. Siekiant visapusiškai ištirti reiškinį pasirinkta dalis generalinės aibės vienetų – vieno Lietuvos miesto rajono apylinkės teisme išnagrinėtos santuokos nutraukimo bylos per vienerius metus. Tyrimo pranašumas – galimybė nagrinėti informaciją apie jau neegzistuojančius procesus, kurie buvo užfiksuoti dokumentuose tuo metu, kai jie vyko. Oficialūs dokumentai (civilinių bylų medžiaga) yra objektyvūs ir tikslius, todėl nedaro jokios įtakos tyrėjo nuostatoms.

Vaiko interesų įgyvendinimo ypatumai. Santuokos nutraukimo proceso metu teismai, priimdami sprendimus, ir vaiko teisių apsaugos institucijos, atstovaudamos vaikui bei teikdamos išvadą teismui, turi užtikrinti vaiko teises bei atsižvelgti pirmiausia į vaiko interesus. Svarbu nustatyti, kas vaikui yra naudingiausia ir įvertinti, kokį poveikį vienoks arba kitoks sprendimas turės vaikui ne tik šiuo metu, bet ir ateityje. Kiekvienu konkrečiu atveju gali atsirasti panašių interesų (tarp kelių interesų vaikų, kuriems nustatomas išlaikymo dydis), arba priešingų interesų (tarp vaiko intereso ugdytis gabumus ir tėvų ribotų finansinių išteklių) derinimo poreikis. Iškyla intereso turinio nustatymo problema.

Joks teisės aktas neapibrėžia kriterijų, kuriais remiantis galima būtų nustatyti, kas konkrečiam asmeniui yra geriausia šiuo metu ir ateityje. Nustatant, kas vaikui yra geriausia, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija siūlo vadovautis bendraisiais principais – nediskriminacijos, gyventi ir sveikai vystytis, išklausti vaiko nuomonę (Žin. 1995, Nr. 60-1501). Vaikas ne visada geba įvertinti, kas jam geriausia, todėl jo nuomonė negali būti vienintelis vaiko interesų nustatymo kriterijus. Tačiau, kai sprendžiamas su vaiku susijęs klausimas, vaiko nuomonė nepriklausomai nuo jo amžiaus turi būti išklausiama kiekvienu atveju, nes tai padeda nustatyti vaiko interesus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo..., 2002).

Vaiko interesai – visų pirma tai, kas lemia teigiamą vaiko vystymąsi, atsižvelgiant į jo materialinius, tautinius, moralinius, kultūrinius bei psichologinius poreikius (Januškienė, Šimonis, 2001). Vaiko interesų turinys kiekvienu konkrečiu atveju skiriasi, todėl jį apibrėžti sudėtinga. Nusakant interesų turinį galima tik numatyti bendras, kiekvieno vaiko augimui ir vystymuisi būtinas, sąlygas – sveika ir saugi aplinka, asmens neliečiamybė, tamprūs socialiniai ryšiai (su tėvais, artimaisiais, draugais), galimybė mokytis, ilsėtis, žaisti, lavinti gebėjimus, save realizuoti, išsaugoti žmogiškąjį orumą, laisvai reikšti pažiūras ir kitos. Vaiko interesai – tai pirmiausia įstatymuose numatytos vaiko teisės ir galimybės šias teises įgyvendinti esant konkrečiai situacijai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo..., 1999). Teismas kiekvienu atveju turi nustatyti konkretų geriausių vaiko interesų turinį, kurį lemia aplinka ir konkretūs vaiko asmeniniai bruožai: lytis, amžius, sveikata, būdo ypatumai, pomėgiai, norai, gabumai ir kiti. Teismas, sprenddamas vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, turi ne tik išsiaiškinti tėvų pastangas bei galimybes įgyvendinti tėvų valdžią, įvertinti šeimos gyvenimo sąlygas, tėvų būdo savybes, vaiko ir tėvo (motinos) santykių pobūdį, vaiko prisirišimą prie kiekvieno iš tėvų, bet visa tai įvertinti atsižvelgiant į vaiko geriausius interesus derinant su jo nuomone.

Rezultatai ir jų aptarimas

Vaiko gyvenamosios vietos nustatymas. Įstatymu įtvirtinta santuokos nutraukimo bylose nustatyti vaiko gyvenamąją vietą. Tai siekis vaikui užtikrinti esminę jo gyvenimo ir vystymosi sąlygą – būstą. Tačiau sprendimas, su kuriuo iš tėvų bus nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, turi atitikti geriausius vaiko interesus. Kriterijai, į kuriuos vaiko teisių apsaugos institucijos atstovai atsižvelgia teikdami išvadą teismui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama teikiant išvadą teismui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo

Kategorijos	Subkategorijos	Empiriniai požymiai
Gyvenimo sąlygos	Buities sąlygos	<i>Nesutinku, kad dukterys gyventų pas mamą, nes ieškovė neturi tinkamų sąlygų vaikams gyventi pas ją: jokių patogumų, maža gyvenamosios vietos, dukroms nebus vietos, kur ruošti pamokas (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2007)</i> <i>Mes su tėčiu miegame vienoje lovoje ir apsiklojame vienu apklotu (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2007)</i> <i>Norėčiau, kad vaikai gyventų su manimi, nes pas mane geresnės gyvenimo sąlygos, arčiau mokykla ir visi patogumai, o būste, kuriame ji gyvena, patogumų nėra (Civilinė byla Nr. N2-659-206/2008)</i>
	Tėvo (motinos) pastangos	<i>Atsakovė negali vaikais rūpintis, nes nedirba, girtauja, neturi nuosavo būsto (Civilinė byla Nr. N2-617-206/2008)</i> <i>Prašau nustatyti gyvenamąją vietą su tėvu [...] auklės neturiu galimybės susirasti (Civilinė byla Nr. N2-38-206/2008)</i>
Vaiko nuomonė	Tėvo (motinos) alkoholio vartojimas	<i>Aš pageidauju po santuokos nutraukimo gyventi su mama, nes tėtis neturi tinkamų gyvenimo sąlygų manimi pasirūpinti ir mėgsta labai išgerti (Civilinė byla Nr. N2-1005-206/2008)</i> <i>Nenoriu gyventi su tėčiu. Tėtis gerdavo ir triukšmaudavo (Civilinė byla Nr. N2-659-206/2008)</i>
	Patiriamas fizinis smurtas	<i>Norėčiau gyventi su mama, nes pas tėtį man blogai – jis mane muša (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2008)</i> <i>Noriu gyventi su mama, nes tėtis mane mušdavo (Civilinė byla Nr. N2-2002-206/2008)</i> <i>Noriu gyventi su mama, nes tėtis kai išgeria mane muša (Civilinė byla Nr. N2-659-206/2008)</i>
	Brolių ir seserų ryšys	<i>Po santuokos nutraukimo noriu pasilikti gyventi su mama. Mano mažasis brolis taip pat (Civilinė byla Nr. N2-936-206/2008)</i> <i>Norėčiau gyventi su tėčiu, nes nenoriu su sese išsiskirti (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2008)</i>
Vaiko saugumas namuose	Patiriamas fizinis smurtas	<i>Buvo atveju, kai atsakovas neblaivus kelia ranką prieš nepilnamečių sūnų (Civilinė byla Nr. N2-2002-206/2008)</i> <i>Atsakovas pradėjo nuolat skriausti mano sūnų, naudoti smurtą prieš jį. Sūnus bijo bendrauti su atsakovu, todėl pastoviai bėga iš namų (Civilinė byla Nr. N2-100-206/2008)</i>

Kategorijos	Subkategorijos	Empiriniai požymiai
Vaiko saugumas namuose	Smurtas prieš sutuoktinį	<i>Mūsų santuokos gyvenimas faktiškai iširo dėl atsakovo kaltės [...] naudojo smurtą prieš mane, gąsdino nepilnamečius vaikus (Civilinė byla Nr. N2-659-206/2008)</i> <i>Santuokos išsaugoti nenoriu, nes sutuoktinis pastaraisiais metais smurtavo mano atžvilgiu, mušdavo vaikų akivaizdoje, buvo agresyvus (Civilinė byla Nr. N2-38-206/2008)</i>
	Šeimos narių konfliktiški santykiai	<i>Mano vyras mėgo išgerti, dėl to neretai namuose bardavomės (Civilinė byla Nr. N2-936-206/2008)</i> <i>Susituokus paaiškėjo atsakovo gyvenimo būdas [...] nuolatiniai berniai kenkė ir įtakojo mūsų mažamečio sūnaus emocinę būseną (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2008)</i> <i>Pastaruosius metus ji nustojo rūpintis šeima: tapo nervinga ir konfliktiška, nei man, nei vaikams negamino valgyti, neprižiūrėjo vaikų (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2008)</i> <i>Mano mama su močiute ir tėčiu bardavosi. Man būdavo baisu (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2008)</i>
Vaiko ryšys su tėvu (motina)	Tėvo (motinos) pastangos palaikyti ryšį su vaiku	<i>Su tėčiu šiuo metu jokių kontaktų nepalaikau (Civilinė byla Nr. N2-836-206/2008)</i> <i>Tėvas su manim nebendrauja, manęs nelanko (Civilinė byla Nr. N2-912-206/2008)</i> <i>Tėtis mumis nesirūpino, nelankė, nesiteiravo ir net per gimtadienius nepasveikino (Civilinė byla Nr. N2-795-206/2008)</i> <i>Po kelias savaites nebendravo su manimi ir mūsų vaikais, todėl, kad prašydavau pinigų vaikų išlaikymui (Civilinė byla Nr. N2-38-206/2008)</i>
	Kartu su vaiku gyvenantis tėvas (motina) prieštarauja, kad vaikas bendrautų su kitu tėvu	<i>Noriu bendrauti su mama, bet labai noriu bendrauti ir su tėčiu. Tėtis atvažiuoja į namus, bet su mama nuolat pykstasi. Manęs mama su tėčiu važiuoti kartu neišleidžia (Civilinė byla Nr. N2-38-206/2008)</i> <i>leškovė dėjo visas pastangas, kad apribotų bet kokį bendravimą su sūnumi. Ji neleido ir neleidžia man matytis su vaiku, net kalbėtis telefonu“ (Civilinė byla Nr. N2-912-206/2008)</i> <i>Motina neleidžia skambinti telefonu ir net atsiliepti į mano telefono skambučių (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2008)</i>

Remiantis santuokos nutraukimo bylų medžiagos duomenimis matyti, kad vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovai, teikdami teismui išvadą dėl nepilnamečių gyvenamosios vietos, įvertina ginčo šalių gyvenamosios aplinkos sąlygas, tėvų asmenines savybes, vaiko nuomonę, vaiko ryšį su tėvu (motina) (1 lentelė). J. Januškienė ir M. Šimonis (2001) nurodo tokias pagrindines vaikų teises šeimoje: teisė bendrauti su abiem tėvais, kai jie gyvena skyrium ir su kitais giminaičiais; teisė turėti atskirą nuo kitų šeimos narių turtą; teisė reikalauti, kad tėvai sudarytų palankias sąlygas vystytis, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu; teisė į nuomonės pareiškimą vaiką liečiančiais klausimais ir kad į šią nuomonę būtų atsižvelgta.

Vaiko teisių apsaugos tarnyba, bendraudama su vaiko tėvais, bando išsiaiškinti tėvų pastangas ir galimybes užtikrinti vaikui geras sąlygas augti bei vystytis. Vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovai, prieš pateikdami teismui išvadą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi įvertinti konkrečias tėvų kambario, buto, namo gyvenamosios vietos sąlygas. Tačiau materialinė gerovė teismui nustatant vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, nėra pagrindinis kriterijus. Būtina atsižvelgti ir į vaiko dvasinius, psichologinius poreikius, įvertinti, prie kurio iš tėvų vaikas yra labiau prisirišęs, bei kitas aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo..., 2001). „Vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovas aplankė šeimą rengiant išvadą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Įvertinęs gyvenamosios aplinkos sąlygas, Vaiko teisių apsaugos atstovas konstatavo, kad būste gyvenamosios sąlygos patenkinamos dėl patogumų stokos, tačiau atsižvelgiant į vaiko nuomonę, išsakytą lankymosi metu, jis pritaria, kad jo gyvenamoji vieta būtų nustatyta su motina.“ Teismas įgyvendina nepilnamečių interesus, jeigu konkrečioje byloje priimamas teisėtas ir pagrįstas teismo sprendimas, taip pat jeigu teismo nustatyta ir faktinė vaiko gyvenamoji vieta sutampa (Sagatys, 2006).

Kilus ginčui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, teismas bei vaiko teisių apsaugos institucija atsižvelgia į vaiko nuomonę, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi. Vertindama vaiko nuomonę vaiko teisių apsaugos institucija atsižvelgia į jo brandą, amžių, motyvaciją, nes vaikas ne visada gali adekvačiai įvertinti situaciją (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo..., 2002). Todėl teismas ir vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojai turi išsiaiškinti, kokios aplinkybės nulėmė vaiko apsisprendimą. Dažniausiai vaiko apsisprendimą lemia tėvų gyvenimo būdas arba jų elgesys, būdo bruožai. „Aš po santuokos

nutraukimo noriu gyventi su mama, nes tėtis mėgsta išgerti“ (Civilinė byla Nr. N2-936-206/2008); „Aš noriu gyventi su mama, nes tėtis muša mano mamą“ (Civilinė byla Nr. N2-659-206/2008). Iš 1 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad vaiko nuomonę, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi, lemia jo noras būti saugam. Jei tėvas (motina) turi žalingų įpročių, smurtauja prieš vaiką, konfliktuoja su šeimos nariais, vaikas pasirenka gyventi pas tą asmenį, su kuriuo jaučiasi saugiau.

Analizuojant santuokos nutraukimo bylų medžiagą pastebėta, kad iškilus ginčams dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, jo nuomonė vertinama labiau. *Civilinėje byloje Nr. 2-308-666/2007 pagal ieškovo ieškinį atsakovei dėl santuokos nutraukimo esant sutuoktinės kaltei Vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovai išvadavo nurodo, kad, nors teisme apklaustos nepilnamečės išreiškė didesnę norą gyventi su tėvu, vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimą palieka spręsti teismui, nes abu tėvai gali prižiūrėti ir auginti savo vaikus. Atsižvelgęs į vaikų nuomonę, pareikštą teismo posėdžio metu, N miesto rajono apylinkės teismas nusprendė nustatyti vaikų gyvenamąją vietą su tėvu. Nuosprendį apskundus N miesto apygardos teismui, N miesto rajono apylinkės teismo sprendimas buvo panaikintas. Teisėjų kolegija, konstatavo, kad N miesto rajono apylinkės teismas per daug dėmesio skyrė vaikų nuomonei ir neatsižvelgė į jų amžių, emocinę brandą. Teisėjų kolegija nutarė, kad dėl mažo mergaičių amžiaus tarpesnis ryšys ir daugiau jas sieja su motina negu su tėvu. Iš bylos medžiagos matyti, kad mergaitės, išsakydamos nuomonę, gyvenamajai vietai neteikė didelės reikšmės, joms svarbiausia buvo, kad jų teismas neiškirtų. N miesto rajono apylinkės teismas, įvertinęs šalių gyvenamosios vietos sąlygas, nustatė, kad tėvas turi geresnes gyvenimo sąlygas auginti vaikus. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl teismas vaikų gyvenamąją vietą nustatė pas tėvą. Apygardos teismas, išnagrinėjęs bylą, nusprendė vaikų gyvenamąją vietą nustatyti pas motiną, atsižvelgdamas į tai, kad tėvo geresnė turtinė padėtis suteiks jam galimybę dažniau nei motinai bendrauti su vaikais. Tėvai turi vienodą teisę įgyvendinti tėvų valdžią, tačiau praktikoje vaiko gyvenamoji vieta dažniau nustatoma su motina negu su tėvu.*

Vaiko teisių apsaugos tarnyba, pateikdama išvadą teismui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, vertina ne tik kiekvieno tėvų buitines sąlygas, materialines galimybes rūpintis vaiku, bet ir tėvų santykius su vaiku, vaiko prierašumą tėvams. Gauti duomenys rodo, kad dažniausios santuokos nutraukimo priežastys yra patiriamas šeimoje smurtas, vieno iš tėvų žalingi įpročiai, ūmus būdas: „*Mūsų santuokinis gyvenimas faktiškai iširo dėl atsakovo kaltės [...] naudojo smurtą prieš mane, gąsdino nepilnamečius vaikus*“ (Civilinė byla Nr. N2-659-206/2008); „*Pastaruosius metus ji nustojo rūpintis šeima: tapo nervinga ir konfliktiška, nei man, nei vaikas negamino valgyti, neprižiūrėjo vaikų...*“ (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2008); „*Santuokos išsaugoti nenoriu, nes sutuoktinis, pastaraisiais metais smurtavo mano atžvilgiu, mušdavo vaikų akivaizdoje, buvo agresyvus*“ (Civilinė byla Nr. N2-38-206/2008). Kai santuokos nutraukimo priežastis yra sutuoktinio ir vaikų nesaugumas šeimoje, galima teigti, kad pats sprendimas nutraukti santuoką yra ne tik sutuoktinio teisės nutraukti santuoką įgyvendinimas, bet ir veikimas atsižvelgiant į vaiko interesus siekiant užtikrinti jo saugumą. Be to, neigiami santykiai tarp sutuoktinių kaip santuokos nutraukimo priežastis turi įtakos ir vaiko nuomonei pasirenkant su kuriuo iš tėvų norėtų gyventi (1 lentelė).

Nustatant vaiko gyvenamąją vietą taip pat svarbu tėvų siekis auklėti savo vaikus, gerbti vaiko teisę bendrauti ir neprarasti ryšio su abiem tėvais, nors jie ir gyventų atskirai. Vaiko interesų įgyvendinimą turi užtikrinti abu tėvai, nepriklausomai ar jie gyventų skyriumi, ar kartu. Tėvo arba motinos, su kurio lieka gyventi vaikas, papildoma pareiga užtikrinti, kad vaikas bendrautų su tėvu (motina) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo..., 2007). Remiantis 1 lentelėje pateiktais duomenimis matyti, kad nesutarimų kyla dėl vaiko bendravimo su tėvu. Remiantis surinktais duomenimis galima teigti, kad viena svarbiausių konflikto priežasčių yra ta, kai tėvas arba motina, gyvenantis(ti) su vaiku, nenori, kad vaikas bendrautų su atskirai gyvenančiu tėvu (motina), dėl to pažeidžiami vaiko interesai.

Vaiko išlaikymas tėvams gyvenant skyriumi. Santuokos nutraukimo proceso metu tėvai nesutaria dėl vaiko išlaikymo dydžio nustatymo. Lietuvos Respublikos įstatymai numato, kad išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (Žin. 2000, Nr. 74-2262). Kriterijai, į kuriuos vaiko teisių apsaugos institucijos darbuotojai atsižvelgia teikdami išvadą teismui dėl išlaikymo vaikui skyrimo, pateikiami 2 lentelėje.

Tėvai turi teisę ir pareigą auklėti bei prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos (Žin. 2000, Nr. 74-2262). Remiantis santuokos nutraukimo bylų medžiaga galima teigti, kad kriterijai, į kuriuos vaiko teisių apsaugos institucija atsižvelgia teikdama išvadą teismui dėl išlaikymo vaikui priteisimo, neapsiriboja tik vaiko poreikių ir tėvų finansinių galimybių nustatymu. Mėginama išsiaiškinti kiekvieno iš tėvų požiūrį į pareigą išlaikyti vaiką, idant teismo sprendimas nustatyti išlaikymo dydį atitiktų geriausius vaiko interesus (2 lentelė).

2 lentelė. Kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama teikiant išvadą teismui dėl išlaikymo vaikui skyrimo

Kategorijos	Subkategorijos	Empiriniai požymiai
Tėvo (motinos) požiūris į pareigą išlaikyti vaiką	Tėvo (motinos) išlaikymo pareigos prisiėmimas	<i>Išlaikymo vaikams vaikų motinos neprašysiu priteisti, nors ji dirba (Civilinė byla Nr. N2-308-666/2008) Priteisti išlaikymą nepilnamečiams vaikams iš atsakovės nereikalauju, nes aš pajėgus vienas juos išlaikyti, materialiai aprūpinti (Civilinė byla Nr. N2-617-206/2008)</i>
	Tėvo (motinos) pastangos teikti vaikui išlaikymą	<i>Atsakovas nesirūpina šeima ir nepadeda išlaikyti dukters nuo tada, kai mane su dukra išvarė iš namų (Civilinė byla Nr. N2-626-206/2008) Vaikų tėvas savo sūnumi nuo keturių metų nesirūpina (Civilinė byla Nr. N2-761-206/2008) Atsakovas neprisideda prie dukters išlaikymo, su dukra nebendruoja, todėl nežino jos poreikių (Civilinė byla Nr. N2-626-206/2008)</i>
	Tėvo (motinos) finansinės galimybės	<i>Aš sūnų lankau, atvežu dovanų. Mano pajamos nedidelės, tad galėčiau mokėti ne daugiau kaip 300 Lt (Civilinė byla Nr. N2-634-206/2008) Atsižvelgiant į tai, kad aš dabartiniu metu dirbu pagal darbo sutartį ir mano pajamos nėra didelės, aš sutinku mokėti po 100 Lt kiekvienam vaikui kas mėnesį (Civilinė byla Nr. N2-38-206/2008)</i>
Vaiko poreikiai	Pagrindiniai vaiko poreikiai	<i>Aš iš gaunamų pajamų esu nepajėgi išlaikyti trijų nepilnamečių vaikų, kurių būtiniai ir socialiniai poreikiai su amžiumi vis didėja (Civilinė byla Nr. N2-1005-206/2008) Brangiai kainuoja rūbai, avalynė, kasdienis išlaikymas. Reikia pirkti knygas, pratybų sąsiuvinius, priemones, sportinę aprangą. Atsakovas teikia išlaikymą, bet jis nėra pakankamas patenkinti vaiko poreikius (Civilinė byla Nr. N2-912-206/2008)</i>
	Vaiko poreikiai, susiję su papildomu ugdymu	<i>Dukra nuo šių metų rugsėjo pirmos dienos pradės lankyti pirmą klasę, todėl jau dabar jai išleidžiu daug pinigų mokyklinėms reikmėms nupirkti, esu numačiusi ją leisti į meno mokyklą (Civilinė byla Nr. N2-900-206/2008) Prašau didesnio išlaikymo dukrai, nes ji pradės lankyti antrą klasę, bus daugiau išlaidų, taip pat lanko pramoginius šokus, vienai man sunku išlaikyti (Civilinė byla Nr. N2-767-206/2008)</i>

Analizuojant santuokos nutraukimo bylų medžiagą pastebėta, kad ne visada teismas skatina tėvus vykdyti pareigą išlaikyti vaikus. N rajono apylinkės teismas nagrinėjo civilinę bylą Nr. N2-617-206/2008 pagal ieškovo ieškinį atsakovei dėl santuokos nutraukimo. Ieškovas nereikalavo priteisti išlaikymo vaikams iš atsakovės ir jo atsisakė, nes jis uždirbo daugiau už atsakovę. Teismas nusprendė ieškinį patenkinti ir nepilnamečiams vaikams išlaikymo iš vaikų motinos nereikalauti. Teismas, nereikalaudamas iš motinos išlaikymo vaikams, ignoruoja vieno iš tėvų pareigą iki pilnametystės išlaikyti vaikus bei nesilaiko abiejų tėvų lygių teisių ir pareigų vaikų atžvilgiu principo. Vertinant teismo sprendimą vaikų interesų įgyvendinimo aspektu, galima abejoti ar toks jo sprendimas atitinka geriausias vaiko interesus. Vaiko interesai turėtų būti siejami ne tik su jo poreikiais tam tikru metu. Teismas priima sprendimą, vertindamas vaiko poreikius santuokos nutraukimo bylos nagrinėjimo metu, tačiau neįvertina vaiko poreikių ir su jais susijusių interesų ateityje, juolab, kad, kaip paaiškėjo, vaikui augant jo poreikiai ir išlaidos jiems tenkinti didėja (2 lentelė). Nagrinėjamoju atveju vaikų tėvo gera turtinė padėtis teismui neturėtų būti pagrindas nereikalauti vaikams išlaikymo iš jų motinos. Veikti vaiko interesais turėtų būti suprantama kaip aplinkybių vertinimas vaiko naudai nepažeidžiant vaiko teisės į išlaikymą. Teisės aktuose imperatyviai įtvirtinta abiejų tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus neturėtų būti ignoruojama perleidžiant išlaikymo pareigą tik vienam iš sutuoktinių. Svarbu rasti pusiausvyrą tarp tėvų teisių ir pareigų vaikui bei vaiko poreikių ir interesų atsižvelgiant į finansines tėvų galimybes.

Išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai (Žin. 2000, Nr. 74-2262). Sunki tėvų turtinė padėtis turi reikšmės išlaikymo dydžiui nustatyti, bet neturėtų būti priežastis atleisti nuo pareigos išlaikyti vaikus vykdymo. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje įtvirtinta nuostata, kad net gaunant minimalias pajamas privaloma išlaikyti savo vaikus; išlaikymas vaikams turi būti priteisiamas iš tėvo (motinos), gaunančio(os) minimalią algą, pensiją arba kitas minimalias pajamas (Lietuvos Respublikos teismų praktikos..., 2005). Civilinėje byloje Nr. N2-100-206/2008 ieškovė prašė priteisti iš buvusio sutuoktinio išlaikymą nepilnamečiai dukrai, kas mėnesį po 200 Lt iki jos pilnametystės. Atsakovas byloje atsiliepimo neteikė ir su ieškiniu sutiko iš dalies. Teismo posėdžio metu jis nurodė, kad iš esmės sutinka su visais reikalavimais, išskyrus dukters išlaikymui skirtą sumą, teikdamas jog sutinka mokėti ne daugiau kaip 130 Lt kas mėnesį, nes uždirba apie 1000 Lt ir moka po 130 Lt kas mėnesį dar už kitų dviejų nepilnamečių vaikų išlaikymą. Vaiko teisių apsau-

gos institucijos atstovas teismo posėdžio metu nurodė, kad prašoma 200 Lt suma nėra per didelė; atsakovo problema yra ta, kad jis nesistengia gauti didesnių pajamų, jog tinkamai galėtų išlaikyti savo nepilnametę dukrą. Priteisdamas išlaikymą dviem arba daugiau vaikų teismas turi nustatyti tokį išlaikymo dydį, kuris būtų pakankamas tenkinti bent minimalius visų vaikų poreikius (Žin. 2000, Nr. 74-2262). Nagrinėjamoju atveju teigiamai vertintinas vaiko teisių apsaugos institucijos darbuotojo atstovavimas teisme vaiko interesams prašant teismo nustatyti didesnį nei bazinės socialinės išmokos išlaikymo dydį. Siūloma įvertinti ne tik vaiko poreikius, bet ir tėvo (motinos) pastangas įgyvendinti pareigą išlaikyti savo vaikus.

Siekiant, kad vaikas taptų visaverte asmenybe reikėtų įvertinti visas aplinkybes, jog vaikui priteistas išlaikymas nebūtų vien fiziologiniams poreikiams tenkinti būtina suma. Svarbu užtikrinti, kad vaikas turėtų materialias sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, puoselėti bei tobulinti savo įgimus ir ugdyti naujus (Lietuvos Respublikos teismų praktikos..., 2005).

Tėvų galimybės teikti išlaikymą ir vaiko poreikiai laikui bėgant gali kisti, todėl Lietuvos Respublikos įstatymai numato galimybę pakeisti išlaikymo dydį (Žin. 2000, Nr. 74-2262). *Civilinėje byloje Nr. N2-900-206/2008 ieškovė prašo atsakovo padidinti dukros išlaikymui skirtas lėšas: „Dukra nuo šių metų rugsėjo pirmos dienos pradės lankyti pirmą klasę, todėl jau dabar jai išleidžiu daug pinigų mokyklinėms reikmėms nupirkti, esu numačiusi ją leisti į meno mokyklą“.* Intereso turinį sudaro tai, kas objektyviai būtina žmogui gyventi ir vystytis, poreikiams tenkinti (Krivka, 2007), todėl nustatant išlaikymo dydį reikia įvertinti vaiko poreikius, susijusius su gabumų lavinimu.

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko interesų įgyvendinimą santuokos nutraukimo proceso metu lemia vaiko teisių apsaugos institucijų, atstovaujančių teisme vaiko interesams ir esant reikalui teikiančių teismui išvadas, bei teismo pastangos ir gebėjimas tinkamai nustatyti, taip pat įvertinti vaiko interesų turinį. Nustatant vaiko gyvenamąją vietą ir išlaikymo dydį didesnis dėmesys skiriamas vaiko fiziologiniams, saugumo, socialiniams poreikiams nustatyti bei tėvų pastangoms ir galimybėms tuos poreikius patenkinti. Tačiau vaiko interesų turinys yra platesnis. Įgyvendinti vaiko interesus reiškia konkrečiu atveju išsiaiškinti vaiko gyvenimo ir raidos sąlygas, jas įvertinti vaiko teisių bei tėvų valdžios įgyvendinimo požiūriu, atsižvelgiant į vaiko nuomonę ir siejant su vaiko ateities perspektyvomis.

Išvados

1. Vaiko teisių apsaugos tarnyba, teikdama teismui išvadą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, atsižvelgia į vaiko gyvenimo sąlygas, jo saugumą su tėvais, vaiko ryšį su tėvais, jo nuomonę. Priimant sprendimą dėl vaiko gyvenamosios vietos, visi nustatyti kriterijai vertinami kompleksiskai, tačiau labiausiai atsižvelgiama į vaiko nuomonę, jei ji grindžiama nesaugumu (patiriamas fizinis smurtas), ryšio su vienu iš tėvų nebuvimu.

2. Vaiko teisių apsaugos tarnyba, teikdama teismui išvadą dėl vaiko išlaikymo nustatymo, vertina tėvo (motinos) požiūrį į pareigą išlaikyti vaiką – pastangas teikti išlaikymą, finansines galimybes, ir vaiko poreikius. Paaiškėjo, kad nustatomas vaikui išlaikymas iš skyrium gyvenančio tėvo (motinos) dažniausiai siejamas su būtiniausių vaiko poreikių tenkinimu.

3. Spręsdamas vaiko išlaikymo klausimą teismas, nereikalaudamas iš tėvo (motinos) išlaikymo vaikui, ignoruoja vieno iš tėvų pareigą iki pilnametystės išlaikyti vaikus bei nesilaiko abiejų tėvų lygių teisių, taip pat pareigų vaikų atžvilgiu principo. Toks teismo sprendimas, grindžiamas vaiko poreikiais bylos nagrinėjimo momentu, neatitinka vaiko interesų, kurie turėtų būti siejami su jo ateities perspektyvomis.

Literatūra

1. Civinskas, R.; Levickaitė, V.; Tamutienė, I. Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai. Klaipėda: Garnelis, 2006.
2. Januškienė, J.; Šimonis, M. Vaiko teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. *Teisės problemos*. 2001, 4: 63–84.
3. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.
4. Krivka, E. Intereso problema civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2007, 5(95): 25–31.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-595/2001.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1296/2002.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-555/2007.

8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas dėl įstatymo taikymo teismo praktikoje, nustatant nepilnamečių gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium. *Teismų praktika*. 2002, 17.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 24 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas“.
10. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
11. Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, apibendrinimo apžvalga. *Teismų praktika*. 2005, 23.
12. Meilius, K.; Jonaitis, M. Šeimos struktūros pokyčiai, turintys įtakos vaiko teisėms ir interesams. *Jurisprudencija*. 2007, (102): 7–15.
13. Sagatys, G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
14. Stankūnienė, V.; Jasilionienė, A.; Jančaitytė, R. Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2005.
15. Vitkevičius, P. S. Šeimos narių turiniai teisiniai santykiai. Vilnius: Justitia, 2006.
16. Žydžiūnaitė, V.; Jonušaitė, S. Socialinio pedagogo profesinė adaptacija mokyklos bendruomenėje: kokybinės diagnostikos rezultatai. *Specialusis ugdymas*. 2004, 1 (10): 138–148.

ENFORCEMENT OF THE CHILD'S INTERESTS IN THE COURSE OF THE DISSOLUTION OF MARRIAGE

Dr. Brigita Kairienė

Mykolas Romeris University

Lijana Jekaitytė

Mykolas Romeris University

Summary

Rapid changes in the social, economical and cultural milieu in Europe bring about family transformation in Lithuania, including the dissolution of marriage. Parents, when exercising their freedom and right to dissolve a marriage, infringe the right of a child to be brought up by both parents; this is contrary to the interest of a child to grow up in an environment that meets his/her conditions for growing up and development. The court, when dissolving marriage, must resolve issues related to the residence and support of underage children of spouses taking into account the interests of a child. The present study attempts to determine how the interests of a child are enforced in the course of the proceedings on the dissolution of marriage.

The analysis of material on cases of dissolution of marriage suggests that the Children's Rights Protection Service, in presenting conclusions to the court regarding the determination of the residence of a child, takes into account the living conditions of the child, the safety of the child with the parents, connection of the child with the parents, and the opinion of the child. Decision on the residence of a child is predominantly based on the opinion of the child when it is grounded on insecurity (with physical violence suffered) and the absence of connection with either of the parents.

Children's Rights Protection Service, in presenting conclusions to the court regarding the determination of the support of a child, evaluates the approach of the father to the obligation to provide support his child, including efforts to provide support, financial capacity and the needs of the child. The court, in resolving the issue on the support of children, without requiring the support of the child from either of the parents, ignores the obligation of the father to provide support for children until they reach adulthood and disregards the principle of equal rights and duties of both parents with regard to their children. Such a judgement, at based exclusively on the needs of a child in the course of proceedings, does not meet the interests of the child, which should be related to the future prospects of the child.

Keywords: interests of a child, needs of a child, rights of a child, rights and duties of parents, determination of the residence of a child, determination of the support of a child.